

УДК 336.71

Проблеми фінансової стійкості банківських установ України

Жанна Миколаївна Довгань,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри банківського менеджменту та обліку
Тернопільського національного економічного університету

Анотація. Аналізуються актуальні питання забезпечення фінансової стійкості банківських установ України. Розглянуто проблеми фінансової стійкості українських банків в умовах економічної кризи та запропоновано окремі напрями їх вирішення.

Ключові слова: фінансова стійкість, ризик-менеджмент, ліквідність, адекватність капіталу

Постановка проблеми. Ефективність функціонування сучасної ринкової економіки багато в чому залежить від того, наскільки успішно розвиваються банківські системи. Із зростанням ролі банківського сектору для економіки ризику, які перерозподіляються через банківську систему, стали істотно впливати на макроекономічну стабільність загалом. Тому забезпечення фінансової стійкості банківських установ, у тому числі оптимізація ризиків та мінімізація наслідків фінансових криз, повинно бути одним із основних напрямів діяльності урядів та центральних банків.

Проблема забезпечення фінансової стійкості банків є особливо актуальною в умовах кризових явищ у фінансовому секторі та глобальної кризи банківської ліквідності, які спостерігаються на сьогодні. Тому однією із найважливіших умов розвитку вітчизняної економіки є формування стійкої банківської системи. Разом із тим оцінка фінансової стійкості банків – проблема, вирішенню якої необхідно приділяти значну увагу як комерційним банкам, так і наглядовим органам, а також іншим суб'єктам господарювання.

Аналіз останніх досліджень. Загалом термін «фінансова стійкість» активно використовують, хоча ні у вітчизняній, ні в закордонній практиці немає однозначного і загальноприйнятого визначення щодо його сутності. Що стосується банківської системи, то може йтися про два рівні стійкості. На мікрорівні стійкість – це спроможність банківської установи функціонувати, реалізувати свої цілі і завдання щодо

клієнтів навіть в умовах надзвичайно негативних впливів. На макрорівні стійкість можна визначити як спроможність банківської системи подолати кризові ситуації в різних сферах і продовжувати функціонування, не викликаючи при цьому необхідності в економічних агентів радикально змінювати свої цілі щодо заощаджень, інвестицій тощо. Тобто, підсумовуючи, можна зазначити, що стійкість – це спроможність продовжувати роботу при виникненні шоківих потрясінь.

Метою статті є дослідження питань забезпечення фінансової стійкості банківських установ України в умовах економічної кризи.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Показник фінансової стійкості банківських установ повинен бути комплексним показником і відображати ступінь надійності банку щодо зовнішніх впливів. Він повинен включати в себе оцінку таких характеристик стану банку як елементу банківської системи: структури капіталу і його достатності для покриття ризиків, рівня ліквідності балансу, структури і якості активів, політики управління ризиками.

Що стосується розвитку банківської системи України, то в останні роки вона розвивалася досить динамічно. Якщо розглядати динаміку в номінальному вираженні, то щорічний приріст основних показників розвитку банківського сектору (капітал, активи, кредити) у 2006–2008 роках становить 20–40%, а за окремими напрямками – вище (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники діяльності банків України за 2000–2008 роки, млн грн [1]

Показник	Роки								Темп зростання за 2007 р., %
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	01.12 2008	
Чисті активи, млн грн	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	553 315	850 600	53,7
Власний капітал банків, млн грн	7 915	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566	69 578	100 339	44,2
Зобов'язання банків, млн грн	39 676	53 913	87 352	115 927	188 427	297 613	529 818	750 261	41,6
Кредитний портфель, млн грн	32 097	46 736	73 442	97 197	156 385	268 688	485 507	728 010	49,9
Депозити фізичних осіб, млн грн	11 165	19 092	32 113	41 207	72 542	106 078	163 482	204 225	24,9

Загалом, слід зазначити, що вітчизняна банківська система виявилася однією з найстійкіших у Центральній і Східній Європі, оскільки в активах українських банків немає «неякісних» цінних паперів, на відміну від європейських банків. Через те, що ціна таких цінних паперів на фондових ринках значно впала, якість активів банківських систем також різко знизилась. Тому банківська криза призвела до кризи в економіці. В Україні – навпаки: якщо в банківській системі до жовтня 2008 року спостерігалось зростання, то в економіці відбувся спад виробництва і відповідно внутрішнього валового продукту. Отже, фінансовий стан позичальників погіршився, до того ж слід додати коливання курсу, що зробило повернення валютних кредитів дуже складним процесом. Усе це зумовило погіршення стану банківської системи. Вітчизняні банки скорочують кредитування, витрати, щоб залишитися платоспроможними.

На сьогодні у вітчизняному банківському секторі існує низка серйозних проблем. Так, в умовах валютної дестабілізації та труднощів із рефінансуванням банківської боргової піраміди погіршилася ситуація на ринку банківських послуг. Якщо в серпні – вересні спостерігалась тенденція одночасного зростання обсягів залучених депозитів від населення (які становлять понад 60% від загального обсягу депозитів) та наданих кредитів, то в жовтні ситуація змінилася: депозити фізичних осіб у серпні 2008 року зросли лише на 1,9%, у вересні – на 1,1%, а в жовтні зменшились на 4,1%; кредити загалом зросли в серпні – на 3,1%, у вересні – на 3,3%, а в жовтні – на 9,3% [3]. Проте таке зростання є лише ефектом курсової переоцінки доларових позичок. Насправді відбулося зменшення кредитування. Аналогічно, у листопаді зафіксовано реальне скорочення як депозитів, так і кредитів фізичних осіб (без урахування курсового чинника), що створює ефекти «вимивання» грошей із банківського обороту.

Через кризу більшість банків зазнають значних фінансових труднощів, а ситуацію в деяких банках, без перебільшення, можна охарактеризувати критичною.

На сьогодні в Україні спостерігається високий рівень вразливості банківського сектору, недовіра клієнтів до банківських установ, що підтверджує теперішня ситуація на вітчизняному фінансовому ринку. Зберігаються високі ризики кредитування, обумовлені неефективною структурою економіки, дефектами управління і низькою транспарентністю багатьох підприємств. Можна також констатувати розширення числа факторів, які визначають профіль ризиків. Це висока залежність банківського сектору від фінансового стану підприємств-позичальників, збільшення обсягів кредитів нефінансовому сектору. В сучасних умовах ми спостерігаємо зростання ризиків, що пов'язані з фондовим ринком і динамікою цін на окремих сегментах фінансового ринку, а також ризики, зумовлені розвитком іпотечного і споживчого кредитування.

До факторів, які знижують фінансову стійкість вітчизняних банківських установ, також відносять: скорочення грошових заощаджень із приватного сек-

тору у зв'язку зі світовою кризою ліквідності і кредитною кризою, втрата довіри з боку вкладників, істотне падіння курсу національної валюти, погіршення макроекономічної ситуації і політична невизначеність в країні. У свою чергу, погіршення економічного середовища України призведе до зниження якості банківських активів, оскільки проблеми з погашенням кредитів матимуть як фізичні, так і юридичні особи. Окрім цього, на сьогодні більшість українських банків володіють недостатньою капіталізацією, яку треба підтримувати на більш високому рівні для покриття збитків за кредитами, що зростають досить швидко. Усі ці фактори призведуть до подальшого погіршення фінансових показників, а отже, і стійкості українських банків.

Спостерігаються також проблеми із фінансовою стійкістю в банків, клієнтами яких є великі підприємства, що також мають труднощі під час економічної кризи. У групу ризику потрапляють також банки, які мають значну частку іпотечних кредитів у портфелі активів і в яких практично відсутні механізми управління проблемною валютною заборгованістю.

Значною проблемою для вітчизняних банків є також те, що 2/3 їхніх кредитів, виданих фізичним особам (30 млрд доларів), – кредити в іноземній валюті. При цьому 70% валютних кредитів населенню було видано найбільшими банками України.

Зростають також показники прострочених кредитів, виданих банками. Загальний обсяг неповернення зараз оцінюється у 20–25% від активів, тобто близько 160 млрд грн. При цьому також кількість проблемних валютних кредитів зростає, і в деяких банків уже перевищила відмітку 30% (за критичного рівня заборгованості для банку в 15%) [4].

Великі банки, які є власниками сотень і тисяч відділень, також мають проблеми, оскільки не менше ніж 20% торговельних точок є на сьогодні збитковими. В умовах зростання фінансового ринку банки змогли б собі дозволити утримувати збиткові відділення за рахунок підрозділів, які приносять надприбутки на споживчому кредитуванні. Однак сьогодні, за нульового рівня кредитування, неефективність філійної мережі (низькі доходи чи взагалі збитки) додатково знижує його фінансову стійкість.

Проблеми мають банки також із формуванням ресурсної бази. Починаючи із жовтня 2008 року, фізичні та юридичні особи зняли з депозитних рахунків банків шосту частину своїх вкладів – 60 млрд грн. Доцільно зазначити, що вже 2008-го банки зіштовхнулися із дефіцитом ресурсів. І якщо тоді у кращому становищі були великі банки, перш за все – з іноземним капіталом, то на початок 2009 року ситуація виявилась діаметрально протилежною. Адже іноземні банки, на яких значно впливає світова фінансова криза, не можуть здійснювати субсидії для українських підрозділів банків. Небезпека для великих вітчизняних банків полягає також у тому, що вони в більшості випадків не володіють конкурентоспроможними програмами із залучення коштів населення. У цьому їх серйозно перегнали середні та малі банки, які диверсифікували ризики і не лише не залежать від іноземного капіталу,

а й пропонують значну кількість депозитних програм, які здатні зацікавити юридичних та фізичних осіб.

Разом з тим до ризиків, які можуть призвести до зниження фінансової стійкості вітчизняних банків, можна віднести:

- імовірність зниження курсу гривні, що сприятиме подальшому погіршенню якості активів, а це, у свою чергу, негативно вплине на капіталізацію банків;
- імовірність і надалі зниження обсягу банківських депозитів, що може викликати або подальшу втрату довіри вкладників до банківської системи країни, або вилучення вкладниками депозитів у національній валюті з метою конвертації своїх заощаджень у більш стабільну іноземну валюту.

На наш погляд, щоб розв'язати вищезазначені проблеми та забезпечити збереження фінансової стійкості вітчизняних банків, необхідно перш за все вирішити проблеми в українській економіці. Вихід з кризи треба шукати на всіх рівнях: на рівні банків, на рівні банківської системи / Національного банку України, на рівні макроекономічному і політичному.

При цьому значна увага повинна приділятися здійсненню поточного моніторингу стійкості банківського сектору з боку Національного банку України з метою оперативного виявлення зростання негативних тенденцій у банківському секторі і вжиття ефективних заходів щодо їх подолання.

Аналіз банківського сектору на предмет наявності негативних і потенційно небезпечних тенденцій повинен базуватися на солідній методологічній стратегічній базі з можливістю оперативного, наприклад, щомісячно розраховувати та аналізувати показники. З позицій стійкості особливо хотілося б також зазначити проблему здійснення нагляду на консолідованій основі.

До того ж важливим фактором підвищення довіри і фінансової стійкості банківського сектору є його транспарентність, тобто обсяг інформації про комерційні банки повинен бути максимально доступним для акціонерів та його клієнтів.

Окрім цього, вітчизняні банки повинні ефективно управляти фінансовою стійкістю банків у таких напрямках: реалізовувати політику щодо вдосконалення ризик-менеджменту, менеджменту ліквідності і забезпечення адекватності капіталу.

Для забезпечення стійкості банків дедалі більша увага повинна приділятися оцінці та управлінню ризиками. Комерційні банки повинні у своєму розпорядженні мати систему управління ризиками та ефективну систему внутрішнього контролю. У зв'язку з високою концентрацією в більшості вітчизняних банків кредитних ризиків однією з тем, яка вимагає уваги з боку Національного банку України, і особливо безпосередньо в банках, є диверсифікація кредитних ризиків. До цього напряму додається проблема розкриття інформації про відносини із пов'язаними сторонами.

Що стосується ризик-менеджменту, то, як свідчить зарубіжна практика, більш підготовленими до

фінансової кризи були ті банки, які не дуже поклалися на думку рейтингових агентств і формальні моделі, такі як *value-at-risk*. І в умовах підвищеної ризиковості вітчизняної банківської системи (про що свідчать оцінки рейтингової служби *Standard&Poor's* про те, що банківська система України за ризиковістю належить до останньої групи надійності – 10, де, окрім нашої країни, на цей час перебувають банківські системи Венесуели, Ямайки та Болівії) українські банки повинні застосовувати відповідні управлінські заходи, коригувати політику з управління ризиками, проводити додаткове хеджування ризиків, а також використовувати методологію стрес-тестування.

Саме стрес-тестування є важливим інструментом ризик-менеджменту банківської установи, що дає змогу на основі розрахунків сформуванню оцінку можливих збитків у результаті реалізації стресових умов. При цьому слід формувати спеціальні програми практичних дій на випадок виникнення стресових ситуацій. Тобто в результаті виявлення серйозних потенційних загроз для банків повинні вживатися відповідні управлінські заходи, коригуватися політика з управління ризиками, проводитися додаткове хеджування ризиків. Окрім цього, банки повинні також оперативно проводити стрес-тестування, коли треба швидко приймати рішення щодо реагування на зміну ринкових умов.

Професійність управління ліквідністю також є важливою характеристикою успіху банків, особливо в сучасних умовах, коли вітчизняні банки відчувають дефіцит ліквідності. Ситуація загостриться до середини 2009 року, оскільки обсяг зовнішніх зобов'язань українських банків, які підлягають погашенню до середини 2009-го, перевищить 15 млрд доларів. Найбільш типовим прикладом непрофесіоналізму є ситуація, за якої казначейство банку не в курсі всіх можливих потреб у ліквідності, які можуть виникнути в окремих бізнес-підрозділів банку. Проблеми з ліквідністю матимуть також ті банки, в яких велика частка іноземних запозичень.

Значна увага повинна приділятися такому важливому аспектові фінансової стійкості банків, як капіталізація. Зокрема, адекватність власного капіталу – це результативний показник, який характеризує стійкість банківського сектору. І більшість вітчизняних банків (зокрема група найбільших банків) за цим показником вступає в небезпечну зону, оскільки він лише на 1–2% перевищує нормативне значення адекватності власного капіталу. Саме тому ризиковість і відповідно ліквідність цих банків значна, і ми спостерігаємо й нижчу фінансову стійкість групи найбільших банків.

Визначення в євро мінімального розміру статутного капіталу для реєстрації банку тягне за собою встановлення Національним банком України мінімальних вимог до капіталу діючих банків також у прив'язці до євро (норматив мінімального розміру регулятивного капіталу, ліцензійні вимоги до капіталу банків для отримання ними дозволів Національного банку України на здійснення окремих операцій). А стрімке зростання курсу євро (протягом 2008 року

курс євро зріс на 46,3%), а також брак в умовах кризи вільних коштів для нарощення капіталу ставить майже половину банків під загрозу штучного обмеження їх діяльності. При цьому більшість із цих банків виконує норматив адекватності капіталу, що підтверджує їх достатню капіталізацію відповідно до міжнародних банківських стандартів, установлених Базельським комітетом з банківського нагляду. Тому, на наш погляд, варто на законодавчому рівні відмінити прив'язку абсолютного розміру статутного капіталу до євро, хоча би в умовах економічної кризи.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що необхідність розробки і застосування

системи методів управління фінансовою стійкістю, яка б забезпечила підтримку необхідного рівня ліквідності банківської системи та її стабільну роботу, є очевидною на нинішній день проблемою.

Загалом заходи з підвищення стійкості фінансової системи, підтримки ліквідності, відновлення довіри до банківської системи стануть запорукою відновлення дії механізму перерозподілу тимчасово вільних коштів в економіці на користь фінансування інвестиційних проектів, проектів із розширення та активізації виробництва, а також забезпечення процесів детінізації економіки і фінансової стабілізації.

Список використаної літератури

1. Динаміка фінансового стану банків України на 1 жовтня 2008 року // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 12. – С. 42–63.
2. Підсумки діяльності банків України на 01.01.2008 року (за даними щоденного балансу) // www.bank.gov.ua.
3. Сайт Асоціації українських банків // www.aub.com.ua.
4. www.finance.com.ua.

Summary. The actual questions of providing of financial firmness of banking institutions of Ukraine are analyzed in the article. The problems of financial firmness of Ukrainian banks are considered in the conditions of economic crisis and offered the separate directions of their decision.

Keywords: financial firmness, risk-management, liquidity, adequacy of capital.